د افغانستان د استقلال
تر سيوري د پاکستان ازادي

رومـــي بـــدلے شـــامي بـــدلے بـــدلا هندوســـتان
اپنـــي خـــودي پهچـــان او غـافـــل افغـــان

ډاکټر فضل الرحيم مروت

د علامه اقبال د دې شعر په رڼا کښې کۀ مونږ وګورو نو دے په غرب او شرق کښې د بدلون خبره کوي او د افغان او پښتون اولس ته هم په ناصحانه انداز کښې د پاخون غږ پورته کوي خو رښتيا خبره دا وه چې شلمې پېړۍ کښې په دنيا کښې د سائنس او ټېکنالوجۍ ترقۍ يو خوا انسان ته ژوند اسان کړۀ او نوي سهولتونه ئې ورته ورکړل، د زرګونو کلومېټره فاصلې د ورځو او ګېنټو په سفرونو کښې بدلې شوې، د سېلابونو، طوفانونو او نور آفتونو له مخکښې نه پېښن ګوياني وشوې او هغې سره د افتونو زور کۀ ختم نۀ شو نو کم ضرور شۀ خو دې سره سره څۀ کشالې هم مخې ته راغلې او هغه دا چې هغه نظريې چې په يوه سيمه کښې به ايسارې او لا سياسي انقلابات به په جغرافيائي حدودو کښې بند وو، هغې خپل سيمه ايز بندونه وشلول او ګاونډي هېوادونو باندي اثر اندازې

شوې. د افغانستان او پاکستان په مېنځ کښې تش په نوم ۲۲۵۰ کلومېټره ډيورنډ کرښه ده، په دې حواله د اوبو هر څاځکې چې افغانستان کښې پرېوځي هغه موجوده پاکستان يا پخواني برطانوي هند ته رارسېدلے دے. زوړ تاريخ به پرېږدو چې د مرکزي اسيا نه کۀ چا حمله کړې ده او کۀ څوک د قحط سېلاب يا انقلاب نه راتښتېدلي دي دا ټول په مختلفو درو او لارو هند ته رارسېدلي دي او دغه شان چې کۀ چرته په مرکزي هند کښې هم څۀ سياسي پېښه يا څۀ نوره کشاله رامنځ ته شوې ده نو خلق افغانستان يا مرکزي اسيا ته لاړ دي. په لنډه توګه دا اثرات يو مخيزي نۀ بلکې دوه اړخيزي او زاړۀ نۀ بلکې اوس هم په يو بل اثر انداز کېږي.

د خپل پلار امير حبيب الله خان د مرګ نه پس چې امان الله خان په ۱۹۱۹ کښې د افغانستان په

تخت کښېناست نو هغهٔ سره د مخکښې نه د هند، ترکيې او مرکزي اسيا انقلابيان او افغانستان مشروطه خواهان (آئين غوښتونکي) موجود وو. په بله معنې دې د انقلاب د سمبول په توګه په تخت کښېناست. د دهٔ نه نهٔ صرف د افغانستان اولس بلکې د هندي انقلابيانو، د مرکزي اسيا د خلقو او د پښتونخوا د خلقو هم ډېر توقعات وو او هم دغه وخت ايران، ترکي، هند او افغانستان کښې نېشنل ازم په يو نوي شکل کښې راپورته شو. په افغانستان کښې د نېشنل ازم په دې نوي شکل کښې راپورته کېدلو څهٔ علتونه دا شان وو.

- د انګلس ا فغان جنګونه
- د ګندمک او ډېورنډ تپلې شوې معاهده
- د انګرېزانو پښتنو سيمو کښې ظلمونه او پرمختګ
- د غربي قوتونو د عثماني خلافت دړې وړې کېدل.
- افغانستان کښې د مشروطه (آئين) غوښتونکو نهضت.
- په روس کښې بالشويکي انقلاب چې د نړۍ د ټولو خواري کښو خلقو د ازادۍ چغه ئې پورته کړه.
- اولنۍ نړۍ وال جنګ.
- او په هند کښې سياسي نهضتونه.

په افغانستان کښې نېشنل ازم چې کوم شکل اختيار کړو هغې ته مونږه په څهٔ توګه جنګي شکل وئيلې شو او د دې هم درې وجوهات وو. اوله وجه ئې دا وه چې نولسمې پېړۍ کښې د انګلس افغان جګړو په وجه د افغانستان نه يوه ډېره غټه برخه خاوره ببله شوې وه. دوېمه دا چې د پښتنو د نيمې نه زياته ابادي انګرېز ورنه اخستې وه او درېمه وجه ئې دا وه چې خپل استقلال يا اقتدار اعلې يا ازادي ئې هم له لاسه ورکړې وه. نو اوس د افغانستان اولس نه واخله تر باچا پورې د سياست مرکز د دې درېو نکتو نه تاوېدو او اخره کښې دا چغه راپورته شوه چې "يا مرګ يا استقلال" ګو د افغانستان د ځوانانو ا فغانانو (Youth Afghans) او د امان الله خان مرام صرف استقلال ترلاسه کول نهٔ وو بلکې دوي غوښتل چې مونږ ته خپل ورک شوے جنت يعنې د پښتنو زمکه د پښتون اولس په لاس واپس راشي.

ډاکټر عبدالغني خپل کتاب کښې د امان الله خان په حقله ليکي چې " (امان) خارجي زنځيرونه وشلول چې افغانستان پکښې تړلے ؤ او هغهٔ غوښتل چې خپل هېواد کښې ټول پښتو ويونکي خلق شامل کړي. هغه پان افغانک جذبات لري چې د هغهٔ د پاليسۍ بنياد دے. ګو چې د هغهٔ طلب قانوني او صحيح ؤ خو شايد د موجوده دنيا حالات به د دې پوره کولو ملاتړ ونهٔ کړي".

په لنډه توګه غازي امان الله خان د کابل عيدګاه جومات کښې په برطانوي هند کښې د غزا اعلان وکړو، په ټول جومات کښې صرف يوه چغه وه چې "يا مرګ يا استقلال". امان الله خان، عبېدالله سندهي او د هغهٔ نور ملګري ئې هم په اعتماد کښې واخستل او څهٔ د روس ملګريو سره ئې هم چې هاغه وخت په کابل کښې موجود وو، خبرې اترې وکړې. دلته يوه يادونه ضروري دې چې ګو د روس نوي انقلابي حکومت دوي سره ښکاره څهٔ مالي امداد ونهٔ کړو خو د مارچ ۲۷مه ۱۹۱۹ ورځ د افغانستان ازادي او اقتدار اعلې ئې تسليم کړه.

امان الله خان د مختلفو کماندانو په سربراهۍ کښې چې هندي انقلابيان مشاور ورسره هم شامل وو، هند طرف ته روان کړل. د فوځ نه علاوه قبائلي لښکرې او اولس هم ډېر جذباتي انداز کښې ډېر په مخه روان وو. دوي ځۀ علاقې مثلاً ټل او د وزيرستان ځۀ برخې ونيولې خو د وسلې نشتوالي، تکنيکي کمزوريو له کبله انګرېز شان هوښيار او زورور قوت ته ماتې ورکول ځۀ اسان کار نۀ ؤ او بله خبره دا چې موجوده پښتونخوا کښې انګرېزانو په ډېرو ځايونو کښې کرفيو ولګوله او د جنګ دپاره ئې مخنيوے وکړو خو انګرېزانو او افغانستان اخر کښې ۳ جون ۱۹۱۹ته د جنګ بندۍ اعلان وکړو او اخر کښې ۲۵ جولائي ۱۹۱۹ کښې يوه معاهده په راولپنډۍ کښې لاس ليک شوه. افغان وفد انګرېزي حکومت ته يو تجويز د وزيرستان په حقله وړاندې کړو چې کۀ وزيرستان د افغانستان حکومت ته حواله شي نو دا به د دواړو ملکونو دپاره ډېره ښه وي خو انګرېزانو دا تجويز ونۀ مانۀ.

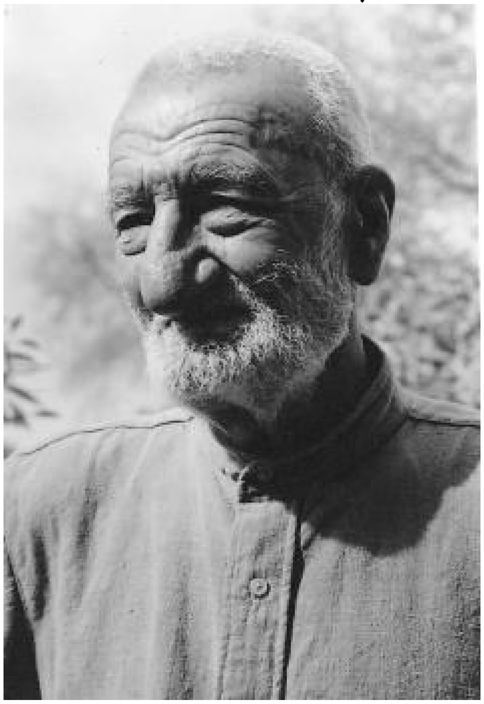

د راولپنډۍ د معاهدې په پنځو شقونو کښې د ازادۍ يا د دوستۍ د معاهدې ذکر نۀ ؤ، خو دې سره ئې يو اضافي خط افغانستان ته حواله کړو چې الفاظ ئې دا دي:

"چې دا معاهده او خط افغانستان سرکاري توګه باندې اندروني او بېروني معاملاتو کښې ازاد او خودمختار پرېږدي او د دې نه علاوه دغه جنګ ټولې مخکښې لاس ليک شوې معاهدې ختم کړې."

انګرېزانو امن ترلاسه کړو او افغانستان استقلال خو انګرېزانو دې سره سره ۱۹۱۹ کښې د هند په ټولو صوبو کښې د اصلاحاتو اعلان وکړو، ولې له بده مرغه کوزه پښتونخوا (NWFP) کښې دا اصلاحات نافذ نۀ شول. جنوري ۱۹۲۰ء کښې د خلافت تحريک زور واخست چې تقريباً اويا زره هنديان پکښې شامل وو او ډېرو پښتنو پکښې د برطانوي هند نه افغانستان ته هجرت وکړو. باچا خان هم دې هجرت کښې شامل ؤ. امان الله خان په دې وخت کښې ترکستان (مرکزي اسيا) کښې ؤ او هندي مهاجرينو دپاره ئې "نظام نامۀ مهاجرين" په نوم سره پښتو او فارسۍ کښې يو پنځۀ شپږ پاڼې کتابچه جاري کړه چې هغې کښې د مهاجرت سره تړلي ټولو قوانينو او سهولتونو وضاحت شوے ؤ. په ۱۹۳۲ء د چمرکنډ مجاهدينو يو اخبار د "المجاهد" په نوم جاري کړو دې اخبار د انګرېزانو په ضد خلق قبائلي سيمو کښې راپارول او په ضد ئې تبليغات کول.

دې نه يو کال وړاندې امان الله خان افغانستان ته د اول ځل دپاره په مارچ ۱۹۲۲ء کښې قانون اساسي يعنې آئين ورکړو او ورسره ورسره تعليم، صحت، روزګار او د ژوند نورو شعبو کښې ئې د اصلاحاتو اعلان هم وکړو. په ۱۹۲۸ء کښې امان الله

خان د استقلال و تجدد چغه راپورته کړه او د دې پروګرام تر سيوري ئې د اصلاحاتو احکامات جاري کړل.

دې ټولو حالاتو په هند، مرکزي اسيا او کوزه پښتونخوا ډېر اثرات واچول او خلقو غازي امان الله خان ته د پاچائۍ مترقي (Progressive King) خطاب ورکړو. دغه وجه وه چې باچا خان هم د امان ازم مفکورې لاندې د تعليم و تربيت د علم خورولو ازاد سکولونه جوړولو، اصلاح افاغنه او خدائي خدمتګار تحريک شروع کړو. ګو چې ۱۹۲۹ء کښې د امان الله خان په ضد انګرېزانو د سازشونو يو جال خور کړو او نتيجه ئې دا شوه چې امان الله خان افغانستان پرېښوۀ خو د هغۀ شخصيت او اصلاحاتو په وجه په کوزه پښتونخوا او هند ډېر ژور اثرات پرېوتل. د هغۀ نه پس بچه سقا (حبيب الله کلکاني) او د نادرخان راتګ يو نوے باب ؤ، خو دې نه وروستو د انګرېزانو نظر هم بدل شو او په پښتونخوا او هند کښې ئې د اصلاحاتو دپاره کمېټۍ او کمېشنونه جوړ کړل. مختلف سياسي تحريکونه، مختلفو شکلونو کښې ظاهر شول او اخر کار څوارلسم اګست ۱۹۴۷ء ته پاکستان د دريم جون ۱۹۴۷ء د ماؤنټ بېټن پلان په نتيجه کښې د برطانوي هند نه بېل کړے شو خو د پښتونخوا د قسمت فېصله بيا هم په زور تپلي شوي ريفرنډم وشوه او عجيبه اتفاق دا دے چې د جديد افغانستان د جوړېدو کال هم ۱۹۴۷ء دے او د پاکستان کال ۱۹۴۷ء دے او د ازادۍ تاريخ ئې ۱۴ اګست دے او د افغانستان ورځ هم ۱۹ اګست ده. ■

د پښتنو بد قسمتي

د سوات، دير او بونېر خلق ورو ورو د دې علاقو نه چاپېرې خپلو خپلو کورونو ته روان دي. د دې متاثرينو دپاره د بهر دنيا ځني حکومتونه او ځني تنظيمونه د هغوي د بحالۍ او روزنې پالنې دپاره په مختلفو شکلونو کښې امداد کوي. د نور امداد نه علاوه ځني تنظيمونو د هغوي د لائبرېريو دپاره د کتابونو اخستو بندوبست کړے دے.

د کتابونو دغه بندوبست چې په هره ذريعه او هره طريقه کېږي دا د ستائنې وړ دے. البته په پوره ډول معلومه شوې خبره دا ده چې په دغو کتابونو کښې مقدار هر څۀ او هر څومره چې دے، د معيار ئې پته نۀ لګي، ممکنه ده چې ښۀ او معياري کتابونه به هم پکښې وي خو د اخستو د طريقه کار نه داسې معلومېږي چې د معيار خيال پکښې نۀ دے ساتلے شوے او نۀ پکښې شائد چې د دغو کتابونو د پوره پوره استفادې کولو خيال ساتلے شوے دے. دا خبره تصديق شوې ده چې په دې کتابونو کښې چې دلکونو په حساب اخستي شوي، دا به په ريکارډ خو راځي ځکه چې سرمايه پرې خرچ شوې ده خو دا به د دغو علاقو لائبرېريو ته ورکولے کېږي، کۀ په عامو خلقو کښې به تقسمېږي، دا پته نۀ لګي. ځکه چې د پښتنو په سکولونو کښې لائبرېرۍ د نشت برابر دي او د کالجونو لائبرېريو ته ئې د هر وګړي لاس نۀ رسي او د لائبرېريو نظامونه هم په سمو بنيادونو نۀ وي روان. دا هر څۀ په خپل خپل ځائے مسئلې دي. خو دغه په لکونو کتابونه چې اخستے شوي دي، په دې کښې زياتر د انګرېزۍ دي، په دوېم نمبر اردو شايد چې د عربۍ هم پکښې لوئے تعداد وي. خو د پښتنو پکښې صرف نهه کتابونه اخستے شوي دي. يعنې د سوات، دير او بونېر په سر درې درې کتابونه، دا د پښتو ژبې بدنصيبي ده، کۀ د پښتنو بې وسي، غفلت ورته وو وايو، کۀ بې حسي چې کوم کتابونه د پښتنو دپاره اخستے کېږي، د هغې پوزېشن دا دے چې د پښتون او پښتنو اهميت ته پکښې هېڅ اهميت نۀ دے ورکړے شوے.